

Andrii Shcheglov

LVIV GARRISON CULTURAL LIFE AND ITS MILITARY TRADITIONS (1921–1939)

The participation of military in the cultural life of interwar Lviv is explored in the article. Singled out and described characteristics of state and military holidays celebrations in the garrison, special attention is paid to the military parades providing and military orchestras role in the citywide celebrations.

Author also shows role of Lviv military units and Cadet Corps in carrying out balls and parties. Special attention is devoted to the functioning of military cultural institutions of the city – the officer and non-commissioned officer associations and clubs. The influence of the military on mass culture development of the city: cinema, radio, theater life is analyzed. Significant impact of garrison units on enhancing the cultural life of the city is proved.

Key words: Lviv garrison, culture, cultural life, military garrison, military tradition.

УДК 94(477)

Вікторія Гуменюк

ЖИТЛОВО-ПОБУТОВІ УМОВИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ПІВДНЯ УКРАЇНИ (1920–1930-І РР.)

У статті розкрито проблему житлово-побутових умов етноспільнот Півдня України в 20–30-х рр. ХХ ст. Виявлено кліматичні та економічні чинники, що впливали на вибір будівельних матеріалів, особливості спорудження житлових та господарських будівель представниками окремих національних меншин досліджуваного регіону. Охарактеризовано типи житла, у якому мешкали німці, греки, болгари, євреї. Досліджено планування будинків, їх інтер'єр та функціональність. Звернено увагу на розповсюдження у середовищі національних меншин спільних елементів житла та використання під час його зведення схожих технік будівництва. Розглядається санітарно-гігієнічний стан помешкань. Розвивається думка, що обрання конструкції будинку залежало не лише від особливостей традиції житлового будівництва у середовищі етноспільнот, а й від майнового стану та соціального статусу його власників. З'ясовується вплив пов'язаних із колективізацією соціально-економічних процесів на трансформацію історичних типів житла.

Ключові слова: національні меншини, подвір'я, житло, інтер'єр, південь України.

Житло було найважливішою частиною поселенського середовища, його соціально-побутової сфери, від якої залежало здоров'я, побут, відпочинок та дозвілля його мешканців. Процес розвитку житла мав власні особливості у середовищі різних національних меншин півдня України упродовж 20–30-х рр. ХХ ст. і залежав від зміни соціальних та економічних умов існування.

Перші спроби характеристики житлових умов представників окремих національних меншин України упродовж міжвоєнного періоду здійснили безпосередні очевидці існуючої ситуації. Праці цього часу мали етнографічне спрямування або були написані у вигляді подорожніх нотаток, що мали ознайомити оточуючих із буденністю єврейських та болгарських колоністів [4; 9; 11]. Аналіз якісних характеристик помешкання, інформацію, що стосувалася розподілу житлового простору в болгарських, грецьких та німецьких сім'ях, опис їх будинків містять праці сучасних українських істориків, які досліджують минуле етноспільнот [6; 7; 8; 19; 20; 21]. Питання стану житлового фонду в УСРР розкриті у наукових розвідках, що присвячені побутовим проблемам українського села міжвоєнного періоду [10; 14; 23].

Мета дослідження – з'ясувати житлові умови національних меншин південноукраїнського регіону в 20–30-х рр. ХХ ст.

Головною умовою вибору типу планування житлового будинку були місцеві умови кожного окремого району (клімат, місцеві будівельні матеріали тощо), а також приналежність родини до тієї чи іншої соціальної групи [10, с. 38]. Помешкання виконувало роль своєрідного індикатора матеріального становища населення національних меншин та впливало на його спосіб життя, а відтак і уявлення про оточуючий світ. Воно було найбільш консервативною і найтяжче змінюваною стороною побуту, вимагало значних матеріальних витрат для свого поліпшення та було показником, що характеризував економічну спроможність його мешканців [14].

Поселення німецьких колоністів мали уніфікований план забудови. Через середину села йшла головна вулиця, яку доповнювали два-три провулки. Будинки розташовувалися з обох боків широкої вулиці, відстань між якими досягала 50 метрів. Кожна садиба складалася із житлової

будівлі, двору, саду, місця для худоби і току [20, с. 161]. Паркан, яким обгороджували садибу, зводили із каменя. Його висота сягала 1,5 м. Тротуар теж викладали із каменю [12, с. 218].

Населення німецьких колоній будувало житлові споруди із каменя, ракушняка чи випаленої цегли, що виготовлялася із місцевої глини. Існували також глинобитні хатини, вкриті соломом [8, с. 182]. Під час голоду 1921–1923 рр. чимало таких будівель стояли розкритими: солома з них була використана для годівлі худоби або як паливо [2, с. 24]. Будинки зводилися у стилі подібному до німецького селянського житла, що існувало на півночі Німеччини. «Саксонський» дім, що мав велике горище, об'єднував під одним дахом житло та господарські приміщення для худоби, домашньої птиці, схов для інвентарю та запасів харчування. Дах німці накривали червоною черепицею. Підлога була дерев'яною або кам'яною, зрідка – глинобитною. Досить часто перед вхідними дверима добудовувалося крилечко, яке підтримувалося двома колонами [9, с. 110]. Помешкання зазвичай мало високий фундамент та чотири і навіть більше кімнат [21, с. 20–21]. Зустрічалися будинки більш примітивного архаїчного типу. Їх мешканцями переважно були бідні жителі колоній. У таких хатинах була відсутня вітальня, до кухні прилягало лише дві житлові кімнати, у деяких будинках могло знаходитися всього одне житлове приміщення [9, с. 110].

Розглянемо інтер'єр типового німецького будинку. У передньому куті стояли довгі розфарбовані дерев'яні дивани. Навпроти розміщувалося широке ліжко з балдахином та великою кількістю перин, що іноді торкалися стелі. На ньому спали найстарші дівчата у родині. Ліжка менших розмірів належали молодшим членам сім'ї. Кімнати обігрівалися печами, які знаходилися в кухні або вітальні. Інколи передня кімната опалювалася плитою, яка мала духовку та вмонтований котел для підігріву води. Допоки топилася плита, вода залишалася гарячою. Інколи в піч, яка виходила в кімнату, вставляли духовку для того аби підігрівати їжу і тримати теплий чай [19, с. 239]. У якості палива використовували соломом та соняхи [8, с. 156]. По хатах у німців були розповсюдженими велосипеди, фотоапарати. Електрифікація деяких німецьких сіл сприяла тому, що у побуті господарки розпочали використовувати електропраски та електричні чайники. Вечорами з вікон будинків лунали звуки скрипок, піаніно, патефонів і радіо [22, с. 18].

Біля будинку саджали дерева. Кожне дворище огороджували гарним кам'яним парканом. Погреб споруджували поряд з будинком або ж під ним. Глибина погреба сягала 5–6 м. Довжина його головного підземного приміщення приблизно становила 10 м, від якого відходили штольні менших розмірів. Під землею можна було вільно пересуватися. Ширина та висота штольні складала 2 м. З погреба до внутрішніх житлових приміщень здійснювалися прямі або гвинтові кам'яні сходи. Вхід у погріб будовався із каменя. Подвійні вхідні двері зачинялися на засув. Влітку погріб використовувався у якості холодильника, а зимою для довготривалого зберігання продуктів харчування. Ілюстрацією може слугувати традиція зберігання молока. Ранішньою весною молоко ставили на найвищу сходинок. З часом, коли теплішало молоко спускали на кілька сходинок нижче, а у розпал жару – на саме дно.

На території подвір'я знаходилася літня кухня [19, с. 239–240; 21, с. 21]. Жителька одного із німецьких поселень пригадувала: «Подвір'я ми мали досить велике, в кутку подвір'я стояла піч. На плиті стояло чимало чавунного посуду, який називався казанами. Дідусь приносив соломом, я її клала до печі, сідала поряд і після того коли її підпалювали, спостерігала за червоно-блакитним полум'ям» [18, с. 156].

На задньому подвір'ї відводилося місце для молотьби зерна, стояли скирти соломи, у спеціальній ямі зберігався гній [21, с. 22].

Широке розповсюдження фундаментів на півдні України знаходить собі пояснення в тому, що там була значна кількість кам'яних та саманних будинків, які вимагали міцної основи. Камінь, як будівельний матеріал для зведення житла широко використовувався в Одеській губернії. У Миколаївській окрузі кам'яні будинки складала більше половини від загальної кількості жител. У регіоні знайшли широке застосування важкі черепичні покрівлі. Можна стверджувати, що наявність фундаменту, так як і присутність черепичного чи металевого даху, свідчили про ступінь економічної заможності господаря якому належало житло [14].

Разом з тим, характерною ознакою будівельної техніки досліджуваного періоду в болгар та греків було використання глини у якості основного будівельного матеріалу [1, с. 18].

Мешканці болгарських сіл Приазов'я жили у хатах-мазанках, існували також будинки «німецького» типу – із каменю. Зазвичай, довжина хатини складала 12 м, а ширина 6–7 м [7, с. 49]. У Коларівці знаходилися довгі цегляні будинки, обмазані крейдою і вкриті черепицею, відгороджені один від одного валами з каменю та кізяку. Під одним дахом із житловим приміщенням у такій будівлі знаходилися стайня, хлів, комора та сінник [11, с. 102]. Типовий болгарський будинок, окрім сіней мав ще дві-три кімнати, одна з яких не опалювалася, тобто була «холодною». У ній можна було жити лише влітку [11, с. 110]. У болгар існувала звичка класти жмут степової трави – кураю біля порогу будинку, щоб обтирати ноги [11, с. 112]. Біля кожного будинку знаходився вкопаний у

землю стовп з прибитою на горі дошкою, яка слугувала підставкою для квітів. Улітку болгарська господиня виносила надвір під сонце горщики із фікусами, олеандрами, аспарагусами та геранями [11, с. 116].

У різнотипних будинках болгар, як і греків Приазов'я кухонно-обігрівальний комплекс розміщувався посередині дому. Він складався із хлібної печі, устя якої виходило у сіни, а корпус – до житлової кімнати; припічок, що розміщувався у сінях біля устя печі, і прямиий димохід для виводу диму над устям печі та припічком. Неодмінною складовою традиційного житла, яке склалося у нащадків балканських переселенців було глинобитне або дерев'яне підвищення, що притулялося до корпусу критої печі у житловій кімнаті. Таке підвищення (одр – у болгар, софа – у греків) було багатофункціональним: на ньому спали та влаштовували прийом гостей. У болгар одр у міжвоєнний період майже вийшов із вжитку. Спальним місцем стало дерев'яне ліжко, решту його функцій було перенесено на інші частини житла [1, с. 19–21]. Болгарське населення полюбляло великі годинники. Різноманітні дзиґари, які були окрасою селянської хатини, йшли кожен на свій лад, причому різниця між часом, що вони фіксували сягала п'яти-шести годин [11, с. 117].

У грецьких поселеннях традиційний витягнутий в плані дім із входом посеред довгої стіни, яка була звернена у бік двору упродовж 20–30-х рр. ХХ ст. залишався домінуючим варіантом. У цей час до будинку, зазвичай, прибудовували галерею, яка під стріхою даху простягалася уздовж стіни із дверним отвором [23, с. 282]. Невелика кількість будинків мала кам'яний фундамент, дерев'яні пофарбовані підлогу і стелю, чотирискатний та вкритий черепицею дах [3, с. 170]. Техніка домобудівництва, система опалення житлового будинку та організація садиби й надалі зберігали етнічну специфіку, але поступово набували ознак жител представників народів, які оточували греків. Під впливом українців упродовж 1930-х рр. набула поширення побілка зовнішніх стін будинку. Раніше греки, як і болгар, не білили стіни, а обмазували їх жовтою глиною. Жовтими залишалися і стіни сараїв. Запозичивши українську практику побілки, греки білили лише торцевий бік будинку, звернений до вулиці та стіну, що виходила на подвір'я. Грецькі селяни деяких поселень запозичували у сусідів-німців принцип будівництва під одним дахом житлових і господарських приміщень, з'єднаних між собою внутрішніми дверима. В умовах сніжної та вітряної зими, весіннього та осіннього бездоріжжя таке удосконалення було раціональним [3, с. 281].

Упродовж міжвоєнного періоду в грецьких селах подекуди все ще зустрічалися житла, заглиблені у землю. Це була прямокутна витягнута однокамерна будівля, яка мала вхід із торцевої стіни. Приблизно третю частину приміщення займала глинобитна споруда, яка розміщувалася поряд із плитою, що слугувала для обігріву приміщення та приготування їжі. Стіни землянки приблизно на 1–1,5 м були заглиблені в землю. Наземна частина стін споруджувалася із дерну. Всередині та ззовні стіни обмазувалися глиною та білилися. Дах був односкатний. Для його обладнання на стіни встановлювали балки, на них послідовно клали рейки або хворост, бур'ян. Зверху насипали попіл, що запобігав проникненню вологи та утримував тепло. Наверх накидали товстий шар глини та ретельно розрівнювали. Знизу конструкцію теж обмазували глиною [23, с. 167].

Кожна грецька сім'я мала хату, яка складалася із сіней та двох різних за розміром кімнат. Вогнище «кабіца» було типово грецькою ознакою традиційного будинку: влаштоване у сінях біля стіни житлового приміщення, воно слугувало для приготування їжі [24, с. 228]. У одній маленькій кімнаті жили усі члени сім'ї. Тут було брудно, панував сморід, у холодну пору року поряд із людьми зазвичай жило порося або теля. Постійна задуха оточувала дітей, які й без того народжувалися хворими [16, с. 75–76]. У цій частині будинку найбільшу площу займала «софа», або «курчат», де, власне відбувалося все сімейне життя: тут, за невеликим переносним столом «трапеза» – усі їли, діти грали, жінки пряли, в'язали та вишивали, колисали немовлят, відпочивали всією сім'єю, лежали й помирили хворі члени родини [24, с. 228]. Більша кімната, яка звалася «біуон», була завжди прибраною та чистою. Заходили до неї під час великодніх свят, на храмовий празник та ще коли помирав хтось із членів сім'ї – там клали покійника [16, с. 76]. Упродовж перших десятиліть ХХ ст. у будинках із традиційним трикамерним плануванням деякі господарі розпочали відгороджувати ту частину теплих сіней, де під витяжним ковпаком знаходилися припічок та устя печі. Утворювалася ізольована кухня, до якої крізь прорубане з тильного боку будівлі віконце потрапляло денне світло. Система опалення доповнювалася плитою з піччю типу груби. Такі удосконалення розпочалися ще раніше, однак набули особливого поширення саме у зазначений час [3, с. 282].

Перед появою єврейських переселенців, які потрапляли до південноукраїнського степу, спершу поставала житлова проблема. «Суворо нас зустріла земля», – розповідав житель селища Ларінське на Криворіжжі. «Земля була твердою й упертою, а ми малосилі були і недосвідчені. Деякі легкодухі люди не витримували іспитів, здавали позиції й тікали з тих неласкавих місць назад до містечок. А більшість, міцно стиснувши зуби, уперто копали землянки. Так і жили перший час, мов справжні кроти не на землі, а під землею» [13, с. 19]. Нові переселенці за кілька карбованців

змушені були винаймати землянки у жителів, які за два-три роки перебування у колонії спромоглися звести повноцінне житло [11, с. 39]. Упродовж 1924–1930 рр. на півдні України утворено 30 нових єврейських сіл, які відрізнялися від сусідніх. Вони забудовувалися за планом з рівними та симетричними вулицями. Будинки були якісні, хоча й однотипні, акуратно вибілені та огорожені колючим дротом. Поряд з ними росли садки та виноградники. Аби привабити переселенців у деяких єврейських колоніях зусиллями благодійної організації Джойнт збудовано великі будинки напівміського типу [6, с. 94; 11, с. 53]. Однак житла, що мали 2–3 кімнати з великими вікнами викликали занепокоєння у приїжджих, оскільки потребували забагато палива. «З'їдає всю соломку, – скаржилися переселенці, – доводиться переходити на вугілля». Під одним дахом із такими будинками перебували стайні. Садиби мали дерев'яну огорожу. На території подвір'я знаходилися хліви, льохи, скирти соломи [4, с. 16]. Однак будинки більшості єврейських колоній мали примітивний вигляд: недбало вкриті соломкою сірі брудні хати із «кізяковими стінами» [4, с. 24–25; 11, с. 36].

Попри те, що у період НЕП зросла питома вага колоністських помешкань, збудованих із каменя, цегли, вкритих залізом, черепицею, значна кількість будинків, якими користувалися національні меншини, стояли без фундаменту, були надто вологими, мали земляну підлогу, невеликі вікна, які не пропускали достатню кількість сонячного світла та не відчинялися. Оскільки дах більшості жител був солом'яним, по селах спостерігався високий рівень пожеж [17, с. 158].

Після виникнення колгоспів, розкуркулення та усупільнення земель змінився зовнішній вигляд колоністських поселень, особливо німецьких. Було зруйновано або зменшено будови для свійських тварин. З'явилися корівники і конюшні, які вже належали колгоспу, а не окремому селянину. Довгі і високі скирти зникли із селянських дворів. Будинки колгоспників розпочали споруджуватися ближче один до одного, їх фасад, зазвичай, був звернений у бік вулиці [5, с. 103]. Незважаючи на те, що збільшилася площа житлової забудови, на околицях гарні будинки поступилися місцем глиняним мазанкам [15, с. 126]. Частина селян відмовилася від традиційного планування жител та розпочала будувати багатокімнатні будинки з окремою кухнею. Колгоспники настипали підлогу, збільшували площу вікон, навзамін великих печей клали компактні з відкритою плитою [5, с. 103]. Розпочалося пристосування окремих будівель до громадських потреб населення колоній. При колгоспах виникли заклади харчування [8, с. 219].

Таким чином, специфічні зовнішні риси житла, його інтер'єр, особливості розташування господарських будівель на подвір'ї визначали існуючі у середовищі національних меншин півдня України традиції домобудівництва, фінансова спроможність господарів, а також уявлення про функціональне призначення помешкання та суміжних споруд. На трансформацію усталених принципів зведення житла та будівель, що мали забезпечувати життєдіяльність родини в межах двору, вплинули більшовицькі експерименти, зокрема землеробська колонізація регіону та колективізація. Погіршення економічного становища нацмен населення, недолугі спроби держави перебрати на себе повсякденні клопоти сім'ї виявилися в уніфікації та спрощенні житлового комплексу.

Список використаних джерел

1. Будина О. Р. О соотношении общин и локальных традиций (на примере балканских этнических групп на Украине и в Молдовии) // Советская этнография. 1984. № 2. С. 15–27.
2. Васильчук В. М. Німецькі поселенці в Україні у перший період Радянської влади // Вопросы германской истории: Сб. науч. тр. / Ред. кол.: С.И. Бобилева (відп. редактор) та ін. Дніпропетровськ.: ДДУ, 2001. С. 22–42.
3. Греки России и Украины / Сост., отв. Ред. Ю. В. Иванова. СПб.: Алтейя, 2004. 624 с.
4. Епштейн С. По єврейських колоніях. Подорожні нотатки голови 1-ої Полтавської робітничої делегації для ознайомлення з єврейськими переселенськими колоніями. Полтава, 1929. 56 с.
5. Ермак А. П. Преобразование культурно-бытового уклада украинского села (1926–1937 гг.) // Становление и развитие социалистического образа жизни в советской деревне. Воронеж, 1982. С. 99–104.
6. Єврейська національна спільнота в контексті інтеграції українського суспільства. К.: ППіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. 376 с.
7. Жавжаров Л. В. Из истории болгар Приазовья. Мелитополь: ООО «Издательский дом МГТ», 2008. 108 с.
8. Живи и помни... История менонитских колоний Екатеринославщины / С. И. Бобылева, А. И. Безносков, О. В. Безносцова, И. В. Венгер, В. К. Клец, И. В. Толстых, Т. Л. Петрова: под редакцией профессора С. И. Бобылевой. Днепропетровск, 2006. 378 с.
9. Жирмунский В. М. Итоги и задачи диалектологического и этнографического изучения немецкого населения СССР // Советская этнография. 1933. № 2. С. 84–112.
10. Захарченко М. В. Житлово-побутові умови українського селянства у 20-ті роки ХХ ст. // Наукові праці. 2005. Том 48. Випуск 35. С. 37–40.
11. Йогансен М. Подорожі філософа під кепом. К.: Темпора, 2016. 448 с.
12. История немцев Украины в воспоминаниях, исследованиях и документах: Сб. статей и документов / Под ред. Дынген. Донецк, 2007. 312 с.
13. Кудрявців М. По єврейських колоніях Криворіжжя // Соціалістична борозна. 1929. № 1. С. 18–20.
14. Лукашевич О. Житло як один із критеріїв якості повсякденного життя селянина 20-х років ХХ століття // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. Міжвідомчий зб. наук. пр. К.: ІУ НАНУ, 2004. Вип.12. С. 257–276.
15. Мартинова В. Німецький етнос у роки колективізації // Німецькі поселення на українських землях: історичні та актуальні проблеми і перспективи.

Полтава: Полтавський літератор, 2013. С. 125–129. 16. Марченко В. О. Звітє грецька сільрада // Радянська Україна. 1935. № 1. С. 75–76. 17. Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928 рр.): Колективна монографія / Відп. ред. С. В. Кульчицький: В 2 ч. Ч 1. К.: Інститут історії України НАН України, 2009. 445 с. 18. Никитин В. И. Ожившая память поколений. Николаев: Издательство Ирины Гудым, 2010. 260 с. 19. Німці Одеси та Одеського регіону: Збірник докладів, зроблених на міжнародних наукових конференціях у Геттінгені (Німеччина) / Інститут культури та історії німців Північно-Східної Європи. Одеса: Астропрінт, 2003. 440 с. 20. Німці півдня України: Історія і сучасність. Миколаїв, 2009. 434 с. 21. Плесская Э. Г. Немцы Причерноморья. Одесса: Астропринт, 2008. 136 с. 22. Сатулла Є. В Лютсдорфському колбуді // Колбуд. 1936. № 5. С. 18–19. 23. Токий Н. Н., Лях Р. Д., Лиганова Л. А. Фамилии, быт и жилища греков Украины // Греки Украины: история и современность. Материалы научно-практической конференции «Греки Украины: поиск и формирование национальной культуры», 9–19 февраля 1991 г. Донецк: Респ. общество греков Украины, 1991. С. 158–172. 24. Якубова Л. Процеси маскуналізації та емансипації як віддзеркалення системних перетворень у мариупольській громаді 20–30-х рр. XX ст. // Елліністичні студії. Збірка спогадів та наукових праць пам'яті Наталії Олексіївни Терент'євої / Відп. ред. О. П. Реєнт; Упорядники: Н. І. Бацак, В. В. Томазов. К.: НАН України, Інститут історії України, 2010. С. 221–247.

References

- Budina O. R. O sootnoshenii obshchin i lokal'nykh traditsii (na primere balkans'kikh etnicheskikh grupp na Ukraine i v Moldovii) [The relations between communities and observing local traditions (based on the practical experience between Balkan ethnical groups in Ukraine and Moldova)]. *Sovetskaya etnografiya*, 1984, vol. 2. pp. 15–27.
- Vasyl'chuk V. M. Nimets'ki poselentsi v Ukrayini u pershyy period Radyans'koyi vlady [German settlers in Ukraine within the initial Soviet reign]. *Voprosy hermanskoy ystoryy*, 2001, pp. 22–42.
- Greki Rossii i Ukrainy [Greeks in Russia and Ukraine], SPb., Alteiya, 2004. 624 p.
- Epshteyn S. Po yevreys'kykh koloniyakh. Podorozhni notatky holovy 1-oyi Poltavs'koyi robitchoyi delehatsiyi dlya oznayomlennya z yevreys'kymy pereselens'kymy koloniyamy [Jewish colonies. Travel notes of Head of the 1st working group from Poltava for acquaintance with the Jewish colonies], Poltava, 1929. 56 p.
- Ermak A. P. Preobrazovanie kul'turno-bytovogo uklada ukrainskogo sela (1926–1937 gg.) [Reforms of the cultural and everyday life of the Ukrainian rural population (1926–1937)]. *Stanovlenie i razvitie sotsialisticheskogo obraza zhizni v sovetskoj derevne*, Voronezh, 1982, pp. 99–104.
- Yevreys'ka natsional'na spil'nota v konteksti intehratsiyi ukraiyins'koho suspil'stva [The Jewish national community in the context of the Ukrainian integration], Kyiv, 2014. 376 p.
- Zhazhzarov L. V. Iz istorii bolgar Priazov'ya. Melitopol, OOO «Izdatel'skii dom MGT» [From history of Priazov Bulgarians], 2008. 108 p.
- Zhivi i pomni... Istoriya menonitskikh kolonii Ekaterinoslavshchiny [The history of Mennonite colonies of Ekaterinoslav province. In our hearts forever], Dnepropetrovsk, 2006. 378 p.
- Zhirmunskii V. M. Itogi i zadachi dialektologicheskogo i etnograficheskogo izucheniya nemetskogo naseleniya SSSR [Results and further tasks of the dialectological and ethnographic study of the German population in USSR]. *Sovetskaya etnografiya*, 1933, vol. 2, pp. 84–112.
- Zakharchenko M. V. Zhytlovo-pobutovi umovy ukraiyins'koho selyanstva u 20-ti roky XX st. [Housing and everyday problems of the Ukrainian rural population during the 20-ies of the XX-st century]. *Naukovi pratsi*, 2005, tom 48, vol. 35, pp. 37–40.
- Yohansen M. Podorozhni filosafo pid kepom [The travels of philosopher], Kyiv, Tempora, 2016. 448 p.
- Istoriya nemtsev Ukrainy v vospominaniyakh, issledovaniyakh i dokumentakh: Sb. statei i dokumentov [The history of Germans who lived in Ukraine. Collection of documents and articles], Donetsk, 2007. 312 p.
- Kudryavtsev M. Po yevreys'kykh koloniyakh Kryvorizhzhya [The Jewish colonies of Kryvyi Rih]. *Sotsialistychna borozna*, 1929, vol. 1, pp. 18–20.
- Lukashevych O. Zhytlo yak odyin iz kryteriyiv yakosti povsyakdennoho zhyttya selyanyna 20-kh rokiv XX stolittya [Housing as a prerequisite of everyday village life during the 20-ies of the XX-st century]. *Problemy istoriyi Ukrainy: fakty, sudzhennya, poshuky*, Kyiv, 2004, vol. 12, pp. 257–276.
- Martynova V. Nimets'kyy etnos u roky kolektyvizatsiyi [German ethnos during years of collectivization]. *Nimets'ki poselennya na ukraiyins'kykh zemlyakh: istorychni ta aktual'ni problemy i perspektyvy*, Poltava, 2013, p. 125–129.
- Marchenko V. O. Zvituyete hrets'ka sil'rada [The Greek village council is reporting]. *Radyans'ka Ukrayina*, 1935. vol 1, pp. 75–76.
- Narysy povsyakdennoho zhyttya radyans'koyi Ukrayiny v dobu nepu (1921–1928 rr.) [The life of Soviet Ukraine during the times of New Economic Policy (1921–1928): Multi-authored monograph], Kyiv, 2009. 445 p.
- Nikitin V. I. Ozhivshaya pamyat' pokolenii [The ancestor's memory revived], Nikolaev, 2010. 260 p.
- Nimtsi Odesy ta Odes'koho rehionu: Zbirnyk dokladiv, зроблених на міжнародних наукових конференціях у Геттінгені (Німеччина) [German populations of Odessa and Odessa region: Presentations during international scientific conferences in Gottingen (Germany)], Odessa, Astroprint, 2003. 440 p.
- Nimtsi pivdnya Ukrayiny: Istoriya i suchasnist' [German population in the South of Ukraine: History and Present Day]. Mykolayiv, 2009. 434 s.
- Plesskaya E. G. Nemtsy Prichernomor'ya [German population of the Black Sea Region]. Odessa: Astroprint, 2008, 136 p.
- Satulla Ye. V Lyut-sdorfs'komu kolbudu [In Lustdorf's collectivists' house]. *Kolbud*, 1936, vol. 5. pp. 18–19.
- Tokii N. N. Familii, byt i zhilishcha grekov Ukrainy. *Greki Ukrainy: istoriya i sovremennost'* [Family names and housing conditions of the Ukrainian Greeks]. *Materialy nauchno-prakticheskoi konferentsiyi «Greki Ukrainy: poisk i formirovanie natsional'noi kul'tury»*, 9–19 fevralya 1991 g., Donetsk, 1991, pp. 158–172.
- Yakubova L. Protsesy maskunalizatsiyi ta emansypatsiyi yak vidzeralennya systemnykh peretvoren' u mariupol's'kiy hromadi 20–30-kh rr. XX st. [Mascunalization and emancipation as a reflection of systematic processes in Mariupol community during 20–30-ies of the XX century]. *Ellinistychni studiyi. Zbirka spohadiv ta naukovykh prats' pamyati Nataliyi Oleksiyivny Terent'yevoyi*, Kyiv, 2010, pp. 221–247.

Виктория Гуменюк**ЖИЛИЩНО-БЫТОВЫЕ УСЛОВИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ МЕНЬШИНСТВ
ЮГА УКРАИНЫ (1920–1930-Е ГГ.)**

В статье раскрывается проблема жилищно-бытовых условий национальных меньшинств юга Украины в 20–30-х гг. XX в. Выявляются климатические и экономические факторы, которые влияли на выбор строительных материалов, особенности строительства жилых и хозяйственных зданий представителями отдельных национальных меньшинств исследуемого региона. Охарактеризованы типы жилья в котором жили немцы, греки, болгары, евреи. Исследуется планировка домов, их интерьер и функциональность. Обращено внимание на распространение в среде национальных меньшинств общих элементов жилья и использование подобных техник строительства. Рассматривается санитарно-гигиеническое состояние жилых помещений. Развивается мысль, что избрание конструкции дома зависело не только от особенностей традиции жилищного строительства в среде национальных меньшинств, но и от имущественного положения и социального статуса его владельцев. Выясняется влияние связанных с коллективизацией социально-экономических процессов на трансформацию исторических типов жилья.

Ключевые слова: национальные меньшинства, двор, жилье, интерьер, юг Украины.

Victoria Humenyuk**LIVING CONDITIONS OF THE SOUTHERN
UKRAINIAN NATIONAL MINORITIES (1920–1930)**

This article reveals the problem of living conditions of the ethnical communities of the South of Ukraine during 20–30-ies years of the XXst century.

The climatic and economic factors having impact on the choice of building materials, also peculiarities of housing and municipal construction have been studied, taking into account opinion of the national minorities.

The types of housing inhabited by the Germans, Greeks, Bulgarians and Jews have been described. The interior design and planning have been analyzed, as well as their functionality. The attention has been paid to the problem of expanding the dwelling places of the national minorities, as well as to the use of the appropriate techniques when building new ones. It was established that the exterior, heating of the premises and farmstead are ethnically charged, but still require further improvements, despite some improvements have been made. The sanitary and hygienic condition of the premises is considered. It is suggested that during the times of New Economic Policy the population of colonial settlements increased. The buildings have been made of stone and bricks, covered by iron and tile. Nevertheless, the majority of houses inhabited by the national minorities lacked the foundation. They were damp, built on the ground, with small windows shut, not allowing to see the daylight. One could not open them. It is believed that apart from the ethnic peculiarities and traditions of housing, the property and social status should be taken into account. The Article also addresses the problems related to the collectivization of social and economic processes, and their influence on transformation of housing types during years of practice and history.

Key words: national minorities, farmstead, housing, exterior, the South of Ukraine.